

Henri Lefebvre

ŞEHİR HAKKI

Türkçesi: Işık Ergüden

İÇİNDEKİLER

Fransızca Üçüncü Baskıya Önsöz	
Henri Lefebvre’i Tekrar Okumak	7
UYARI	19
I. Bölüm	
Sanayileşme ve Şehirleşme Sorunun Ana Hatları	21
II. Bölüm	
Felsefe ve Şehir	45
III. Bölüm	
Parçalı Bilimler ve Kentsel Gerçeklik	55
IV. Bölüm	
Şehir Felsefesi ve Şehircilik İdeolojisi	59
V. Bölüm	
Şehrin Özgüllüğü	63
VI. Bölüm	
Süreklilikler ve Süreksizlikler	69
VII. Bölüm	
Gerçeklik ve Analiz Düzeyleri	77

VIII. Bölüm	
Şehir ve Kır	85
IX. Bölüm	
Kritik Noktanın Etrafında.....	89
X. Bölüm	
Kentsel Biçim Üzerine	101
XI. Bölüm	
Tayf Analizi	109
XII. Bölüm	
Şehir Hakkı.....	119
XIII. Bölüm	
Perspektif mi Prospektif mi?.....	135
XIV. Bölüm	
Felsefenin Gerçekleşmesi.....	153
XV. Bölüm	
Şehir, Kentsellik ve Şehircilik Üzerine Tezler.....	157
Dizin	163

I. Bölüm

Sanayileşme ve Şehirleşme

Sorunun Ana Hatları

“Kent sorunsalı”nı sunmak ve ortaya koymak için bir yola çıkış noktası gerekir: Sanayileşme süreci. Bu sürecin yaklaşık yüz elli yıldır toplumdaki dönüşümlerin motoru olduğu tartışmasız bir gerçektir. *Belirleyen* ile *belirlenen* arasında ayırım yapılırsa, sanayileşme sürecinin belirleyen olduğu; büyüme ve planlamayla ilgili sorunların, şehri ve kent gerçeğinin gelişimini ilgilendiren sorunların ise, elbette boş vakit uğraşlarının ve “kültür”le ilgili sorunların giderek büyüyen önemini gözardı etmeden, belirlenenler arasında sayılabileceği söylenebilir.

Sanayileşme modern toplumun özelliğidir ve tanımlamak istediğimizde bizi ille de “sanayi toplumu” terimine götürmez. Şehirleşme ve kent sorunsalı belirleyen nedenler ya da gerekçeler arasında değil, belirlenen sonuçlar arasında yer alsada, bu kelimelerin belirttiği kaygılar öyle büyümektedir ki, çevremizde doğan toplumsal gerçeklik *kent toplumu* olarak tanımlanabilmektedir. Bu tanımın son derece önemli bir yönü var.

Sanayileşme, zamanımız üzerine düşünümün çıkış noktasını sağlar. Oysa, şehir sanayileşmeden önce vardır. Kendi içinde sıradan olan bu saptamanın sonuçları bütünüyle formüle edilmiş değildir. En seçkin kentsel yaratılar, şehir hayatının en “güzel” yapıtları (“güzel” denir, çünkü bunlar üründen ziyade yapıttır) sanayileşmeden önceki tarihlerden kalmadır. Doğu şehri (Asya tipi üretim tarzına bağlıdır), antik şehir (köle sahipliğine bağlı Yunan ve Roma), sonra da Ortaçağ şehri (durumu karmaşıktır: feodal ilişkilere dahil olmuştur, ama toprak feodallığına karşı mücadele içindedir) görülür. Doğu’nun ve antik dönemin şehri esasen politikti; Ortaçağ şehri, politik niteliğini yitirmese de, esasen bir ticaret, zanaatkarlık

ve bankacılık şehri olmuştur. Bu şehirler önceden kısmen göçebe olan, site dışına atılmış tüccarları içine almıştır.

Sanayileşmenin başlangıç aşamasında, özellikle sanayi burjuvazisiyle birlikte rekabetçi kapitalizm doğduğunda, şehir zaten güçlü bir gerçekliğe sahipti. Batı Avrupa’da, Romalılığın çözülme sürecinde antik şehirlerin kısmen yok oluşundan sonra, şehir yeniden atılıma geçti. Şu ya da bu biçimde seyahat eden tüccarlar antik kent çekirdeklerinin kalıntılarını faaliyetlerine merkez seçtiler. Tersinden söylersek, değer yitirmiş bu çekirdeklerin, gezgin tacirlerin sürdürdüğü takas ticaretinin sönmeye yüz tutmuş közünü harladığı varsayılabilir. Tarımda büyüyen artık-ürün sayesinde şehirler feodallerin aleyhine servet biriktirmektedir: eşyalar, hazineler, potansiyel sermayeler. Bu kent merkezlerinde faiz ve ticaretle elde edilmiş büyük bir parasal zenginlik zaten mevcuttur. Tarımdan belirligin biçimde ayrı bir üretim olan zanaatkarlık buralarda gelişir. Şehirler köylü topluluklarını ve köylülerin toprağa bağımlılığının sona erdirilmesini desteklerken, bundan kendi hesaplarına da yararlanırlar. Kısacası, buralar sadece zenginliklerin değil, bilginin, tekniğin ve yapıtların da (sanat eserleri, anıtlar) biriktiği toplumsal ve politik yaşam merkezleridir. Bu şehrin kendisi *yapıttır*; ve bu özellik, paraya, ticarete, mübadeleye, *ürünlere* doğru geri dönüşsüz yönelimiyle tezat oluşturur. Gerçekten de yapıt, kullanım değeridir, ürün ise mübadele değeri. Şehrin, yani sokak ve meydanların, bina ve anıtların kullanımı açısından tepe noktası (sadece zevk ve prestij sağlayacak şekilde, mal ve para bakımından devasa servetleri üretken olmayan biçimde tüketen) Şenlik’tir.

Karmaşık, yani çelişkili gerçekliktir bu. Ortaçağ şehirleri, gelişimlerinin doruğunda, zenginlikleri merkezileştirirler; yönetici gruplar bu zenginliklerin büyük bölümünü egemen oldukları şehre üretkenlikten uzak biçimlerde yatırır. Aynı zamanda, ticaret ve bankacılık kapitalizmi de zenginliği zaten *hareketli* kılmış ve takas dolaşımı, para aktarımı sağlayan ağlar oluşturmuştu. Burjuvazinin belli bir kesiminin (“girişimciler”) başatlığıyla birlikte sanayileşme başladığında, zenginlik esasen gayrimenkule dayanmaktan çıkmış-

tı. Tarımsal üretim ve toprak mülkiyeti artık egemen değildir. Topraklar feodallerin ellerinden çıkar ve ticaret, bankacılık, faiz gibi yollardan zenginleşmiş şehirli kapitalistlerin ellerine geçer. Bunun sonucunda, “toplumun” bütünü, şehir, kırsal ve bunların ilişkilerini düzenleyen kurumları kapsayan bir *şehirler ağı* olur; hem karadan hem de su yoluyla birbirine kavuşan, ticaret ve bankacılık ilişkileriyle birbirine bağlanmış bu şehirler (teknik, toplumsal ve politik bakımdan) belli bir işbölümüyle öne çıkar. Şehirler arasındaki işbölümünün, istikrarlı birlikler oluşturacak, düşmanlık ve rekabetlere son verecek kadar geliştirilmiş ve yeterince bilinçli olduğu düşünülemez. Böyle bir kent sistemi oluşamaz. Bu temelde yükselen şey, merkezi güç olan devlettir. Bu özel merkezleşmenin, gücün merkezleşmesinin nedeni ve sonucu olarak bir şehir diğerleri üzerinde baskın çıkar: başkent.

Böyle bir süreç, İtalya’da, Almanya’da, Fransa’da, Flandres’de, İngiltere’de, İspanya’da çok eşitsiz, çok farklı biçimlerde cereyan eder. Şehir başattır ama yine de bu Antikçağda şehir-devletin başatlığı gibi bir durum söz konusu değildir. Şu üç terim birbirinden ayrılır: toplum, devlet, şehir. Bu kentsel sistemdeki her bir şehir kapalı, bitmiş, tamamlanmış bir sistem olma eğilimindedir. Şehir, köyden gelen ve korporatif örgütlenmede ifade bulan organik bir topluluk olma niteliğini korur. Genel ya da kısmi meclisleri kapsayan topluluk yaşamı, sınıflar mücadelesini hiç engellemez. Tersine. Zenginlik ile yoksulluk arasındaki şiddetli tezatlar, kudretliler ile ezilenler arasındaki çatışmalar, ne şehre bağlılığı engeller ne de yapının güzelliğine aktif katkıyı. Kentsel çerçevede fraksiyon, grup, sınıf mücadeleleri aidiyet duygusunu güçlendirir. “Minuto popolo” ile “popolo grosso”, yani aristokrasi ya da oligarşi arasındaki politik çatışmalar şehirde ve şehir uğruna cereyan eder. Bu iki kesim şehirlerine duydukları sevgide birbirleriyle yarışır. Serveti ve kudreti ellerinde bulunduranlar ise kendilerini her zaman tehdit altında hissederler. Servetlerini gösterişli biçimde harcayarak topluluk karşısında kendi ayrıcalıklarını meşrulaştırırlar: binalar, vakıflar, saraylar, çevre güzelleştirme, şenlikler. Şu paradoksu, yeterince

aydınlatılmamış şu tarihsel olguyu vurgulamak gerekir: Fazla basıcı topluluklar yapıt üretiminde çok yaratıcı ve çok zengindiler. Ardından, özellikle şehirde, ürün üretimi yapıt üretiminin ve bu yapıtlara bağlı toplumsal ilişkilerin yerini aldı. Sömürü baskının yerine geçtiğinde, yaratıcı yetenek yok olur. “Yaratı” mefhumu bile, “yapmak” ve “yaratıcılık” (“kendiniz yapın!”, vb.) içinde minyatürleşerek silinir ya da yozlaşır. Buradan şu tezi destekleyecek argümanlar çıkar: *Şehir ve kentsel gerçeklik kullanım değerine bağlıdır. Mübadele değeri ve sanayileşme yoluyla metanın genelleşmesi ise kullanım değerini yok etme eğilimindedir.* Bu amaçla, kullanım değerinin sığınak olarak kullandığı, aynı zamanda kullanımın potansiyel başatlığının ve yeniden değer kazanmasının tohumu olan *şehri ve kentsel gerçekliği kendilerine tabi kılmaya çalışırlar.*

Analiz etmeye çalıştığımız kentsel sistemde şu özgül çatışmalar yürürlüktedir: kullanım değeri ile mübadele değeri arasındaki çatışma, para ve değerli kâğıt olarak servetin seferber edilmesi ile şehre yapılan üretken olmayan yatırım arasındaki çatışma, sermaye birikimi ile bu sermayenin şenliklerde israfı arasındaki çatışma, egemen olunan toprakların genişlemesi ile egemen şehrin etrafında bu toprakların katı bir şekilde örgütlenme gerekliliği arasındaki çatışma. Egemen şehir, banka ve ticaret kapitalizminin inisiyatiflerini felç eden lonca örgütlenmesi aracılığıyla her olasılığa karşı kendini korur. Lonca sadece bir mesleğin kurallarını ortaya koymakla kalmaz, her lonca örgütlenmesi organik bir kümeye dahil olur; lonca sistemi kent mekânında (sokaklar ve mahalleler) eylem ve faaliyetlerin bölüşümünü ve kentsel zamanı (çalışma saatleri, şenlikler) düzenler. Bu küme hareketsiz bir yapı içinde donma eğilimindedir. Bunun sonucunda, sanayileşme, önceden var olan bu kentsel sistemin parçalanmasını gerektirir; yerleşik yapılar bozulur. Tarihçiler (Marx’tan bu yana) loncaların donmuş niteliğini ortaya koydular. Belki de geriye, bütün kentsel sistemin bir tür billurlaşma ve sabitlenme eğilimine girdiğini göstermek kalıyor. Bu sistemin sağlamlaştığı yerde kapitalizm ve sanayileşme gecikir: örneğin Almanya ve İtalya. Bu gecikmenin sonuçları ağır olmuştur.